

Kóbor társállati terek

Varga György^{1,2}

¹Eötvös Loránd Tudományegyetem, Földrajz- és Földtudományi Intézet,
Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest, Magyarország

²MEGÉRTI Kft., Budapest, Magyarország

Levelező szerző, e-mail: gyorgy.varga.21@gmail.com

Beérkezett: 2025. július 8.; elfogadva: 2026. január 26.

Összefoglalás

Jelen tanulmányban azokat a tereket vizsgálom elsősorban hazai jogszabályok, illetve szakpolitikai dokumentumok segítségével, ahol az emberek engedélyezik a kóbor társállatok jelenlétét. Az elemzés rámutat, hogy különböző koncepciók – például cselekvőhálózat-elmélet, Michel Foucault elméletei –, amelyeket gyakran használnak a hazai földrajztudományban mindeddig csekély hatást kiváltó, újfajta állatföldrajzi szakirodalomban, miként járulnak hozzá a kóbor társállati terek értelmezéséhez. A téma történeti szempontú megközelítése rávilágít, hogy a kóbor társállatok közterületi jelenléte több évszázada komoly kihívás a döntéshozók számára Magyarországon, többek között közbiztonsági, köz- és állategészségügyi szempontból.

Kulcsszavak: társállat, kóbor, állatföldrajz, közterület, Foucault

Stray companion animal spaces

György Varga^{1,2}

¹Eötvös Loránd University, Institute of Geography and Earth Sciences,
Department of Social and Economic Geography, Budapest, Hungary

²MEGÉRTI Ltd., Budapest, Hungary

Summary

In this paper, I examine the spaces where people allow the presence of stray companion animals, mainly through Hungarian legislation and policy documents. In Hungary, companion animals must always be under the supervision of their owners in public spaces. For several centuries, decision-makers have been concerned about the fate of companion animals that remain in public spaces without human supervision. Stray animals that can be dogs or cats according to current legislation pose a risk to public safety and both public and animal health.

New animal geographies, which focuses specifically on topics related to the space use of animals, have so far had little impact on Hungarian geography. For this reason, geography in Hungary is highly anthropocentric, which can be moderated by, for example, the Actor-Network Theory (ANT) that sheds light on the agency of actors (e.g. animals) usually overlooked in the analysis of different processes and decisions. In this paper, I have demonstrated how the establishment of a so-called animal health facility in Budapest can be understood within the framework of ANT. However, the theory has been criticised by several researchers with a Marxist background, and I have therefore examined how the Marxist approach offers different and relevant perspectives for the historical analysis of the animal health facility compared to ANT. The relevance of the approach is highlighted by the fact that decision-makers' intention to maximise profits was also evident in the establishment of the animal health facility.

The investigation into the regulation of stray companion animal spaces also highlighted that stray companion animals are significantly more likely to survive today than they were, for example, a hundred years ago. This illustrates that the process Foucault termed the rise of biopower over sovereign power, concerning human societies is also at work in the context of companion animal keeping. Stray companion animals, however, are still not allowed in public spaces, because, according to relevant Hungarian legislation, human society does not permit them to do so, interpreting it as a form of deviant behaviour. On this basis, 'other spaces' for the 'placing' of stray companion animals, such as pounds and animal shelters, can be interpreted as Foucauldian heterotopias.

The concepts often used in the literature of the new animal geographies are also relevant to the study of stray companion animal spaces. However, the investigation of stray companion animal spaces is only one of the animal-focused topics of wide interest in Hungary for which these concepts offer an analytical framework. Research in new animal geographies focusing on Hungary and the hopefully increasing number of such studies in the future, may also contribute to the decolonisation efforts in new animal geographies, i.e. the dissolution of the disproportionate dominance of the Global North in the discipline.

Keywords: companion animal, stray, animal geography, public space, Foucault

Bevezetés¹

Az országos főállatorvos 2023-ban kiadott jelentése szerint Magyarországon 2022-ben egy kóbor kutyánál és három rókánál állapítottak meg veszettséget (Nagy 2023). Ez kifejezetten kedvezőtlen fejlemény annak fényében, hogy hazánkban korábban legutóbb 2017-ben volt kimutatott veszettségi eset (Nagy 2022). A 2022-ben észlelt veszettségi esetek kapcsán kiemelendő a főállatorvos azon véleménye, hogy a vadállomány Ukrajna felől történő természetes mozgása vezetett a betegség újbóli megjelenéséhez Magyarországon. Emellett szól, hogy a veszett állatokat az ukrán határtól számított 10 kilométeres körzetben észlelték, illetve 2022-ben a háború miatt nem tudták végrehajtani a rókák immunizációs programját Ukrajnában, ahol egyébként – a közeli Romániához hasonlóan – a veszettség még a közelmúltban is rendszeresen előfordult (Nagy 2022, 2023; ukrainai és romániai adatok 2020-ra vonatkozóan: Lojkić et al. 2021).

Az egykor rettegett betegség ismételt megjelenése Magyarországon köz- és állategészségügyi szempontból még inkább problémás annak fényében, hogy számos kutyát gazdáik a vonatkozó jogszabályi kötelezettség ellenére sem oltatnak be veszettség ellen (Varga–Gyuris–Kubinyi 2023). A veszettség elleni küzdelemben a kóbor kutyákra azért irányul különösen nagy figyelem, mert amellett, hogy nem rendelkeznek a betegség elleni immunizációval, szabad mozgásuk a fertőzés terjedését is segíti. A veszettségen kívül ráadásul más betegségek terjesztésében is szerepet játszhatnak.

Mindemellett a kóbor kutyák közbiztonsági problémát is jelentenek, különösen azokon a településeken, ahol az ingatlanok többsége nincs bekerítve. Magyarországon vannak olyan települések, ahol „napi szinten történnek kutyatámadások, a gyerekek gyakran az utcán kóborló kutyák miatt várakoznak és késnek az iskolából, a védőnő és a szociális munkások nem tudják feladatukat ellátni” (Fete.hu 2025). Ez a helyzet indokolta, hogy a háromszáz leghátrányosabb helyzetű település felzárkóz-

tatására 2019-ben indított Felzárkózó Települések Programnak része lett egy Felelős Állattartás Program (Fete.hu 2025).

Az említett példák jelzik, hogy a kóbor állatok térhasználatára számos aktuális ügy van. A hazai döntéshozók alapvető célja már több évszázada, hogy kóbor állatok ne legyenek közterületeken (Varga 2023). Érdekes viszont megemlíteni, hogy a „kóbor állat” fogalom alapvetően egy „nyugati” látásmódot tükröz. A nyugati világban ugyanis jellemzően azokat a kedvtelésből tartott állatokat tekintik kóbornak, amelyeknek az itt uralkodó tartási módtól eltérően nincs tulajdonosuk, illetve gazdájuk felügyelete nélkül tartózkodnak közterületen. Az egyes vélekedések szerint a globális kutyapopuláció nagyobb részét kitevő, „nem felügyelt”, „utcai” kutyák viszont például számos ázsiai és dél-amerikai térségben valójában egyfajta közösségi tulajdonban vannak (Kartal–Rowan 2018; Sykes et al. 2020).

Jelen tanulmányban abból indulok ki, hogy hazánkban a kóborrá vált állatok jelentős részét egykor magánterületeken, házi kedvencként, társállatként tartották. Ennek megfelelően határozom meg a kóbor társállati terek fogalmát: olyan terek, amelyeket az emberek a kóbor társállatok számára jelölnek ki, ahol engedélyezik a jelenlétüket (például gyepmesteri telepek, ebrendészeti telepek, állatmenhelyek). A fogalom megalkotásához inspirációként szolgált a Chris Philo és Chris Wilbert szerkesztésében 2000-ben megjelent *Animal spaces, beastly places* című kötet (Philo–Wilbert 2000), amely szerint vannak olyan terek, amelyeket az emberek jelölnek ki az állatok számára („állati terek”, animal spaces), és vannak olyanok, amelyeket az állatok alakítanak ki („állatok terei”, beastly places). Ha egy kutya például kiszökik az udvarból, amely a számára kijelölt állati térnek tekinthető, akkor az általa kialakított, megélt tér lényegesen bővül ahhoz képest, mintha csak az udvaron maradt volna.

Philo és Wilbert kötete az 1990-es évektől kibontakozó újfajta állatföldrajz egyik alpművévé vált. A hazai földrajztudományban mindeddig csekély hatást kiváltó új diszciplína egyik fő célja, hogy a terek és helyek értelmezésébe visszahozzák az állatokat (Varga 2021). Ehhez igazodva mutatok be különböző szempontokat a kóbor társállati terek értelmezéséhez.

¹ A tanulmány, különösen a vizsgálati eredményekről szóló fejezet több szó szerinti idézetet tartalmaz Varga György 2024-ben benyújtott, 2025-ben summa cum laude minősítéssel megvédett *Térhasználati kérdések magyarországi magán- és közterületeken: fókuszban a társállattartás* című doktori értekezéséből (Varga 2024).

Vizsgálati anyag és módszer

A kóbor társállati terek jellemzőinek feltárását Magyarországra fókuszálva, elsősorban különböző hazai jogszabályok, illetve szakpolitikai dokumentumok elemzésével végeztem. Ezzel a módszerrel ugyanis hosszabb, évszázados időtávon is lehetséges volt a kóbor társállati terek vizsgálata, amire a nemzetközi állatföldrajzi szakirodalomban is kevés példa akad (*Howell 2015*). Mivel a kóbor társállati terek kialakításában a kezdetektől fogva meghatározó a veszethez elleni küzdelem szerepe, az elmúlt két évszázad jogszabályai közül a veszethez kapcsolatosakat tekintettem át online elérhető jogszabálygyűjtemények, az Arcanum Újságok adatbázisa, illetve a Hungaricana Közgyűjteményi portál segítségével. Az utóbbi két adatbázis a rajtuk keresztül elérhető médiaanyagok révén a jogszabályok kontextusba helyezéséhez is hasznosnak bizonyult.

Ezt követően azt vizsgáltam, hogy a kóbor társállati terek, illetve az azokról elérhető információk értelmezését hogyan segítik a nemzetközi állatföldrajzi szakirodalomban gyakran használt koncepciók. Utóbbiak között említhető az eredetileg az 1980-as években kidolgozott, posztstrukturalista alapokon nyugvó, Bruno Latour, Michel Callon és John Law nevéhez fűződő cselekvőhálózat-elmélet (actor-network theory, ANT). A cselekvőhálózat-elmélet lényege, hogy különböző célok és stratégiák mentén cselekvőhálózatok szerveződnek, amelyekben a cselekvők (aktorok, vagy az emberekhez kevésbé köthető és emiatt egyre gyakrabban használt fogalommal élve aktánsok) köre rendkívül tágan értelmezett. Az embereken kívül ugyanis például tárgyak, növények és állatok is lehetnek cselekvők. A cselekvőhálózatokban a humán és nem humán aktorok ágenciája egyformán fontos (*Berki 2017*). Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy jelen tanulmányban az állatok cselekvőképességét társadalomelméleti és nem jogi szempontból értelmezem.

A cselekvőhálózat-elmélet újszerű szemléletmódja számos kutatásra hatott ösztönzőleg, többek között az 1990-es évektől kibontakozó újfajta állatföldrajzban, ugyanakkor kritika tárgyát is képezte (*Castree 2002; Holifield 2009*). A cselekvőhálózat-elmélettel szemben több olyan kutató fogalmazott meg kritikát, aki a természet és a társadalom viszonyát marxista megközelítést alkalmazva tanulmányozta. Számukra ugyanis a cselekvőhálózat-elmélet egyik fő problémája, hogy az csak különböző egyedi jelenségek megértésére törekszik, a mögöttük meghúzódó, esetleg hasonló okokat figyelmen kívül hagyja, ezáltal nem alkalmas általános jellegű elméletek megalkotására (*Castree 2002*). A marxista megközelítés képviselői az egyes jelenségek, illetve folyamatok okát jellemzően a kapitalizmus által meghatározott hatalmi viszonyok alakulására vezetik vissza. A hatalom működésével kapcsolatban a kapitalizmus szerepének tanulmányozása mellett más, például Michel Foucault francia filozófus munkáiban megjelenő szempontok

– úgymint a hatalom fenntartására irányuló, az évszázadok során változó mechanizmusok – vizsgálata is releváns, illetve egyre több esetben meghatározza az újfajta állatföldrajzi kutatások elméleti keretét (*Gibbs 2024*).

Vizsgálati eredmények

A gazdátlan, illetve felügyelet nélkül kóborló kutyák közterületekről történő eltávolításával évszázadok óta foglalkoztak gyepmesterek. Városokban már a középkorban is űzték ezt a mesterséget (*Bártfai 2011; Fónagy 2014*). Czuczor Gergely és Fogarasi János 1862-ben megjelent szótárában a gyepmestert olyan rendőrségi személyként határozták meg, „kinek kötelessége a döglött barmokat eltakarítani, vagy a ragályos nyavalyákban sinlőddöket, pl. taknyos lovakat, továbbá dühös vagy uratlan csavargó ebeket kipusztítani, árnyékszékeket kitisztogatni stb. Néha hóhér-segédi kötelességeket is teljesít, kivált az akasztásoknál” (*Czuczor–Fogarasi 1862: 1183*). A mesterség elnevezése arra utal, hogy a gyepmesterek „a döglött barmok lenyuzását jobbára gyepen”, „a helységek kivül” végezték (*Czuczor–Fogarasi 1862: 1184*); népies csúfnévüként többek között a köznyelvben napjainkban is ismert „sintér” kifejezést említette a Czuczor–Fogarasi-szótár. A gyepmesterek azonban nemcsak a földrajzi térben szorultak a perifériára, a települések „szélére”, hanem társadalmilag is kirekesztettek voltak, ugyanis a többségi társadalom szemében alantas munkát végeztek. A gyepmesteri tevékenységet jellemzően „felfogadott cigány, vagy más szegény ember” látta el (*Létay 1970: 40*).

A gyepmesterséget országos szinten először az állategészségügy rendezéséről szóló 1888. évi VII. törvény-cikk, illetve annak végrehajtási rendelete szabályozta („a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszternek 40,000. számú rendelete”). Előírták, hogy minden községben döglőteret kell kijelölni, illetve rögzítették, hogy a gyepmesteri telepeknek milyen követelményeknek kell megfelelniük, és milyen teendői vannak a gyepmestereknek. Ahogy a rendelet is megállapította, az elhullott állatokat akkoriban jellemzően elásták. „Ez az eljárás azonban nemcsak hogy hasznos nem hajtó, hanem költséges is, s azon-felül, mert büzt terjeszt, a telep levegőjét és a föld talaját megfertőzi s a ragályanyagot megnyugtató módon meg nem semmisíti, – köz- és állategészségügyi szempontból ki nem elégítő, sőt aggályos. Ez aggályoknak a szanálása készítették azután a külföldi nagyobb városokat arra, hogy az állati hulláknak elásás útján való megsemmisítését megszüntessék és a hullákat a 80-as [1880-as] évek elején feltalált s azóta már többszörösen javított készülékek alkalmazásával, thermikus uton megsemmisítsék” (*Melly 1908: 183*). A fővárosi tanács előterjesztéséből származó utóbbi idézet jelzi, hogy a korszakban egyébként európai léptékben is gyorsan urbanizálódó Budapesten a gyepmesteri teleppel kapcsolatban milyen problémákat érzékeltek a döntéshozók, és azokat milyen mintákat követve igyekeztek orvosolni.

A fővárosi tanács 1897-ben külföldi tanulmányútra küldte a közegészségügyi ügyosztályt vezető tanácsnokot és a tiszti főorvost, amelynek során arról kívántak ismereteket szerezni, hogy más városokban milyen eszközöket alkalmaznak az elhullott állatok termokémiai feldolgozására (Melly 1908). A tanulmányút keretében bécsi, müncheni, hamburgi és altonai példákat tekintett meg a küldöttség (Viola 1899). Végül az Altonában alkalmazott rendszer kiépítése mellett döntött a főváros, az új állategészségügyi telep helyszíne pedig egy az akkori város szélén található, Illatos-árok melletti üres telek lett. Az állategészségügyi telep már 1905-re elkészült, de különböző hibák miatt a műtrágyaként értékesített húsliszt, illetve az ipari célokra felhasználható zsiradék termelése csak 1907-ben indult meg a telep üzemében (Melly 1908).

A fővárosi állategészségügyi telep létrehozásáról szóló történet rávilágít, hogy az állatokkal kapcsolatos terek értelmezésében a cselekvőhálózat-elméletnek és a marxista szemléletmódnak is van relevanciája. A cselekvőhálózat-elmélet keretei között elemezve a történetet megállapítható, hogy az állategészségügyi telep létrehozását egy olyan cselekvőhálózat eredményezte, amely humán és nem humán aktorok által előidézett probléma, vagyis az elhullott állatok elásása miatt felszabaduló „bűz”, illetve „ragályanyag” megszüntetésére szerveződött.

A hálózatépítés, az úgynevezett transláció egyes szakaszai azonosíthatók: a problematizálás, az érdekeltté tevés, a hadrendbe állítás és a szövetségeseik mobilizálása. (A Michel Callon által meghatározott szakaszok magyar nyelvű megnevezéseit Berki Márton munkája alapján használom; lásd Berki 2017.) Problematizálásként értékelhető az az állásfoglalás, miszerint az elhullott állatok elásása „köz- és állategészségügyi szempontból ki nem elégítő, sőt aggályos”. Az érdekeltté tevés fontos aspektusa, hogy a probléma megszüntetése olyan módon lenne lehetséges, hogy az egyéb hasznat is hajtana (például húsliszt- és zsiradéktermelés, illetve presztízis, hiszen a mintának tekintett külföldi városokban is van rá példa). A hadrendbe állításra példa a külföldi jó gyakorlatok megismerése, a szükséges gépek beszerzése. Mindezek eredményeként a szövetségeseik mobilizálása révén jött létre az állategészségügyi telep (Berki 2017).

A marxista megközelítés alapján azonban az állategészségügyi telep kialakítását elsősorban a profitmaximalizálási szándék ösztönözte, szemben a köz- és állategészségügyi szempontokkal. A tanácsi előterjesztésben erre utalt például, hogy az elhullott állatok elásásán alapuló eljárást költségesnek tartották. Az állategészségügyi telep létrehozására irányuló javaslat ennek fényében meglepőnek tűnhet, hiszen megvalósítása jelentős beruházást feltételezett. Ugyanakkor az állategészségügyi telep üzeme a húsliszt és a zsiradék termelése révén „hasznat hajtott”. Ezenfelül az új eljárás lehetővé tette, hogy az elhullott állatok elásása helyett más, profitot eredményező célokra használjanak fel értékes területeket a városban. Az állategészségügyi telep helyszínének kijelölé-

sét pedig valószínűleg az is befolyásolta, hogy az akkoriban a város szélén fekvő telek értéke más, központosabb fekvésűekhez képest lényegesen alacsonyabb volt.

A korábbi gyepmesteri telep áthelyezését az új állategészségügyi telepre nemcsak az előbbi környékének a beépülése, hanem az is sürgette, hogy az áthelyezés következtében a két telep közötti szállítást is meg lehetett volna spórolni. Ehhez azonban az állategészségügyi telep további fejlesztésére, illetve bővítésére lett volna szükség, a telep üzeme ugyanis nem tudott annyi állati maradványt feldolgozni, mint amennyi Budapesten akkoriban keletkezett (Melly 1908).

A fővárosi tanács 1911-ben határozatot hozott „az állati hullák boncolásának és elföldelésének beszüntetése és az állategészségügyi telepre áthelyezése...” címmel (Fővárosi Közlöny 1911). A gyepmesteri telep azonban még az 1920-as években is működött. Az *Est* című folyóiratban 1928-ban számoltak be arról, hogy az állategészségügyi telepet kibővítik, amennyiben megszűnik a korábbi gyepmesteri telep (P. Gy. 1928). Két évvel később a modernizált állategészségügyi telepről tudósított a folyóirat, ahová a kóbor kutyákat már autóval szállították a város közterületeiről (K. J. 1930). Az Illatos-árok-ról elnevezett Illatos úton napjainkban a Fővárosi Önkormányzati Rendészeti Igazgatóság Önkormányzati Állatvédelmi Őrszolgálat működik, amelynek feladatai közé tartozik többek között a kóbor állatok befogása. A szervezet a több évtizeddel ezelőtt elterjedt gyakorlatól eltérően ma már új gazdához igyekszik örökbe adni azokat a befogott állatokat, akiket nem tud visszajuttatni eredeti gazdájukhoz (Fori.hu 2025).

Az örökbefogadási gyakorlat elterjedése értelmezhető a biohatalom térnyeréseként az uralkodói hatalommal szemben, amely folyamatot Michel Foucault francia filozófus eredetileg emberi társadalmak kapcsán írta le. A foucault-i koncepciót elsősorban Krithika Srinivasan geográfus interpretációihoz igazodva használom a kóbor társállati terek tágabb kontextusba helyezéséhez, aki többek között arra mutatott rá, hogy az miként alkalmazható állatföldrajzi munkákban (Srinivasan 2013).

Foucault nyugat-európai társadalmakra fókuszáló vizsgálata alapján a 17–18. században jelentős változás történt a hatalomgyakorlási formákban. Korábban az állam uralma nagyrészt az uralkodó azon jogán alapult, hogy elvehette az alattvalók életét – illetve életben hagyhatta őket. A hatalomgyakorlás meghatározó eszköze az erőszak volt. Az „uralkodói hatalomhoz” képest azonban a 17–18. században egyre inkább előtérbe kerültek azok a mechanizmusok, amelyek a fenyegetés helyett az élet szabályozására, illetve elősegítésére fókuszáltak. Foucault az utóbbi mechanizmusok összefoglaló megnevezésére használta a *biohatalom* kifejezést (Srinivasan 2017).

A társállattartás kapcsán az uralkodói hatalomra példaként említhető, hogy Nagybányán 1661-ben elrendelték az összes kutya kiirtását, mert különösen a mészáros

ebek olyannyira „elszaporodtak, hogy sok embert megmártak” (*Turchányi 1920: 197*). Később a kóbor társállatok kapcsán voltak olyan szabályozások, amelyek lehetővé tették kiirtásukat lényegében közvetlenül az észlelésüket követően. A gyepmesteri, illetve ebrendészeti telepek, valamint a menhelyek azonban egyre inkább a kóbor társállatok életben tartására helyezték a hangsúlyt, az örökbefogadási gyakorlat elterjedése pedig lehetőséget kínált egy jobb életre a kóbor társállatok számára. Mindazonáltal bizonyos, jogszabályban rögzített feltételek teljesülése esetén az említett intézményekbe bekerülő kóbor társállatok élete továbbra is kioltható, ami az uralkodói hatalom megnyilvánulásaként értelmezhető (*Srinivasan 2013*).

A gyepmesteri és ebrendészeti telepek, illetve az állatmenhelyek Michel Foucault szóhasználatával élve heterotópiákként is értelmezhetők, azaz olyan helyekként, „amelyek abszolút módon ‚mások’, mint mindazon helyszínek, melyekre reflektálnak, melyekről szólnak” (*Foucault 1967*).² Foucault ennek megfelelően azonosította példaértékű heterotópiaként a hajót, egy „úszó térdarabot”, „mely önmagára zárt, és ugyanakkor átadatik a tenger végtelenségének”, „amely kikikötőről kikötőre [...] megy, hogy elhozza a legértékesebb kincseket, amit csak a távoli kertek rejtjenek” (*Foucault 1967*). Bár Foucault elsősorban „emberi” heterotópiákkal foglalkozott, az állatkertekre is heterotópiaként hivatkozott (*Foucault 1967*), Justyna Włodarczyk pedig 2021-ben megjelent tanulmányában a kutyafuttatókra tekintett „kutya-heterotópiákként” (*Włodarczyk 2021: 496*).

A kóbor társállatok ideiglenes vagy állandó elhelyezésére létrehozott terek azáltal reflektálnak az azokon kívül található helyekre, hogy az ott elhelyezett kóbor társállatok a közterületekről származnak – ahová jelentős részük különböző magánterületekről került, mert például megszökött. Foucault két fő heterotópia-típust különböztetett meg: a válság-heterotópiákat és a deviancia-heterotópiákat. Az előbbiek „olyan egyének számára vannak fenntartva, akik a társadalommal vagy a szűkebb életterületet adó emberi környezettel való viszonyuk alapján a válság állapotában vannak” (*Foucault 1967*). Az állatmenhelyek és az ebrendészeti telepek abból a szempontból szintén válság-heterotópiák, hogy az oda bekerült állatok között számos olyan akad, akit a gazdája adott le vagy közterületről fogtak be, ahová azért került, mert a gazdája „tette az utcára”, vagy például a nem megfelelő tartási körülmények miatt, élelemszerzési céllal szökött meg. A kutyák elszökése a megszokott életterületükől kifejezetten gyakori a tűzijátékok idején – különösen augusztus 20-án és szilveszterkor (lásd *Nébih 2018*), ami-

² Foucault 1967-ben tartotta azt az előadást, amelynek jegyzetét 1984-ben, halála előtt nem sokkal revízió nélkül engedte nyomdába. Az előadás szövegét Erhardt Miklós fordította magyarra 2004-ben (*Erhardt 2004*). Az előadás francia nyelvű szövege elérhető az EMPAN folyóirat 2004. évi 2. számában (*Foucault 1967*). Az előadásból származó idézeteket Erhardt fordítása alapján közlöm (*Erhardt 2004*), de *Foucault 1967*-ként hivatkozom. Utóbbi hivatkozás az irodalomjegyzékben az EMPAN folyóiratban történő elérhetőséget jelzi.

kor a válsághelyzetet, a menekülési ösztönt a máskor nem jellemző, a tágabb környezetben tapasztalható tevékenységek idézik elő. Mindazonáltal az állat gazdájának ilyenkor is feladata a szökés megakadályozása.

A fent említett, kóbor társállatokkal foglalkozó intézmények terei ugyanakkor deviancia-heterotópiáknak is tekinthetők, hiszen ott olyan állatokat helyeznek el, akiknek „viselkedése az átlagostól, az elvárt normáktól eltérő, deviáns” (*Foucault 1967*). A kóbor állat esetében – a 785/2021. (XII. 27.) Korm. rendelet meghatározása alapján ez házi kutya vagy házi macska lehet – a deviáns viselkedést „az állattartó felügyelete nélkül, tartási helytől eltérő területen” történő tartózkodás jelenti.

A heterotópiák azon ismérvenek, hogy egyszerre elszigeteltek és átjárhatók (*Foucault 1967*), az állatmenhelyek, illetve az ebrendészeti telepek szintén eleget tesznek. A kennelek rácsa vagy az egyes intézmények kerítése, sőt jellemzően nehéz megközelíthetőségük az elszigetelést segíti. Ugyanakkor átjárhatók ezek a heterotópiák: az örökbefogadás révén kikerülhetnek innen az itt elhelyezett állatok.

Foucault alapján a heterotópiák átjárhatósága kapcsolódhat bizonyos rítusokhoz, illetve egyfajta megtisztulási folyamathoz (*Foucault 1967*). A kóbor állatot befogadó intézményekben ilyen rítus például a befogadást követő huszonnégy órán belül kötelező állatorvosi vizsgálat és annak fényében bizonyos beavatkozások elvégzése, mint a veszettség elleni immunizálás (785/2021. (XII. 27.) Korm. rendelet, 3/2001. (II. 23.) KöM–FVM–NKÖM–BM együttes rendelet). A heterotópiából való kilépés pedig örökbefogadás esetén az állat ivartalanításához kötött. A 785/2021. (XII. 27.) kormányrendelet alapján „[k]óbor állat ivartalanítva vagy – ha az ivartalanítás szakmai indokok alapján az ebrendészeti telepen nem elvégezhető – ivartalanítási kötelezettséggel adható örökbe”. (Az állatmenhelyek örökbefogadási feltételeiről és gyakorlatairól lásd *Tatai–Fodor–Vetter 2022*.)

A vizsgálati eredmények értékelése, megvitatása, összefoglalása és következtetések levonása

A házi kedvencek, illetve társállatok a közterületeken alapvetően csak gazdájuk felügyelete mellett lehetnek jelen Magyarországon. A döntéshozók már több évszázada foglalkoznak azzal, hogy mi legyen a sorsa azoknak a társállatoknak, akik mégis emberi felügyelet nélkül tartózkodnak a közterületeken. A kóbor állatok – a jelenleg hatályos jogszabály szerint kutyák vagy macskák – ugyanis közbiztonsági, illetve köz- és állategészségügyi kockázatot jelentenek például a veszettség terjesztése szempontjából.

Mindezek alapján a kóbor társállatok számára emberek által kijelölt, kóbor társállati terek vizsgálata gyakorlati szempontból is hasznos, a térhasználati kérdésekkel foglalkozó geográfusok számára pedig izgalmas kutatási

téma. Az újfajta állatföldrajz azonban, amely a földrajz-tudományon belül kifejezetten az állatokkal kapcsolatos témákra fókuszál, mindeddig kevésbé érezte hatását hazánkban. A hazai geográfia ugyanis, ahogyan ez különösen az újfajta állatföldrajzi kutatások megjelenése előtt globális szinten is jellemző volt a diszciplínára, rendkívül emberközpontú, idegen eredetű szóval antropocentrikus.

A földrajztudományi kutatásokban jelentkező emberközpontúság oldását segíti például a cselekvőhálózat-elmélet, amely a különböző folyamatok elemzése, illetve a döntések szempontjából jellemzően figyelmen kívül hagyott szereplők, például az állatok cselekvőképességére is rávilágít. Jelen tanulmányban bemutattam, hogy a fővárosi állategészségügyi telep létrehozása miként értelmezhető a cselekvőhálózat-elmélet keretei között. Ugyanakkor az elmélettel szemben számos, marxista háttérrel rendelkező kutató fogalmazott meg kritikát, ezért azt is vizsgáltam, hogy a marxista megközelítés a cselekvőhálózat-elmülethez képest milyen más, releváns szempontokat kínál a fővárosi állategészségügyi telep történeti szempontú elemzéséhez. A megközelítés relevanciájára rávilágít, hogy az intézmény létrehozása, illetve a korábbi gyepmesteri telep felszámolása kapcsán a döntéshozók profitmaximalizálási szándéka is érzékelhető volt.

A kóbor társállati terekkel kapcsolatos szabályozások vizsgálata alapján az is elmondható, hogy a kóbor társállatoknak napjainkban lényegesen nagyobb esélye van életben maradni, mint volt száz évvel ezelőtt. Ez jól példázza, hogy a társállattartás vonatkozásában is jelentkezik az a folyamat, amelyet Foucault a biohatalom uralkodói hatalommal szemben történő térnyeréseként fogalmazott meg az emberi társadalmak kapcsán. A kóbor társállatok ettől függetlenül azonban továbbra sem lehetnek jelen a közterületeken, mert a vonatkozó hazai jogszabályok szerint ezt az emberi társadalom nem engedi számukra, egyfajta deviáns viselkedésként értelmezi. Mindezek alapján a kóbor társállatok „elhelyezését” szolgáló „más terek”, mint az ebrendészeti és gyepmesteri telepek, illetve az állatmenhelyek, foucault-i heterotópiákként értelmezhetők.

A nemzetközi állatföldrajzi szakirodalomban gyakran használt koncepciók a kóbor társállati terek vizsgálatához is relevánsak. A kóbor társállati terek vizsgálata azonban csak egyike a Magyarországon is széles körű érdeklődésre számot tartó, állatokra fókuszáló témáknak, amelyekhez ezek a koncepciók elemzési keretet kínálnak. A Magyarországra koncentrált újfajta állatföldrajzi kutatások, amelyek száma a jövőben remélhetőleg bővülni fog, hozzájárulhatnak a nemzetközi állatföldrajz dekolonizációs törekvéseihez, így a tudományterületen a globális Észak aránytalan dominanciájának oldásához is.

Köszönetnyilvánítás

A 972499. számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a KDP–2020 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Irodalomjegyzék

- Bártfai Z. (2011) Településüzemeltetés. Szent István Egyetem, Gödöllő. <https://adoc.pub/telepleszemeltetes-dr-bartfai-zoltan.html> [Letöltve: 2025. 07. 07.]
- Berki M. (2017) A földrajzi lépték változó értelmezése és a cselekvőhálózat-elmélet. *Földrajzi Közlemények*, Vol. 141. No. 3. pp. 203–215. https://foldrajzintarsasag.hu/downloads/foldrajzi_kozlemenyek_2017_141_evf_3_pp_203.pdf [Letöltve: 2025. 07. 07.]
- Castree, N. (2002) False antithesis? Marxism, nature and actor-networks. *Antipode*, Vol. 34. No. 1. pp. 111–146. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00228>
- Czuczor G. & Fogarasi J. (1862) A magyar nyelv szótára. Emich Gusztáv, Pest.
- Erhardt M. ford. (2004) Más terekről. *Exindex*. <https://exindex.hu/nem-tema/mas-terekrol-1967> [Letöltve: 2025. 06. 01.]
- Fete.hu (2025) Felelős állattartás. Felzárkózó Települések. <https://fete.hu/szakteruletek/felelos-allattartas> [Letöltve: 2025. 05. 25.]
- Fónagy Z. (2014) „Oly büzzel és mocsokkal fertőztetnek” – Történetek a köztisztaságról, 1. rész. https://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/11/30/koztisztasag_kozepkor [Letöltve: 2025. 05. 26.]
- Fori.hu (2025) Állatvédelmi Őrszolgálat feladatai. Fővárosi Önkormányzati Rendészeti Igazgatóság. <https://fori.hu/allatvedelmi-orszolgalat-feladatai> [Letöltve: 2025. 06. 01.]
- Foucault, M. (1967) Des espaces autres. *EMPAN*, Vol. 54. No. 2. pp. 12–19. <https://doi.org/10.3917/empa.054.0012>
- Fővárosi Közlöny (1911) Az állati hullák boncolásának és elföldelésének beszüntetése és az állategészségügyi telepre áthelyezése, valamint az állategészségügyi telepen szükséges átalakítási munkálatok. *Fővárosi Közlöny*, Vol. 22. No. 79. pp. 3016–3017.
- Gibbs, L. (2024) Animal geographies III: relational and political. *Progress in Human Geography*, Vol. 48. No. 5. pp. 677–687. <https://doi.org/10.1177/03091325241263855>
- Holifield, R. (2009) Actor-network theory as a critical approach to environmental justice: A case against synthesis with urban political

- ecology. *Antipode*, Vol. 41. No. 4. pp. 637–658. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2009.00692.x>
- Howell, P. (2015) *At home and astray: the domestic dog in Victorian Britain*. University of Virginia Press, Charlottesville.
- Kartal, T. & Rowan, A. N. (2018) Stray dog population management. In: Polak, K. & Kommedal, A. T. (eds.) *Field manual for small animal medicine*. Wiley-Blackwell, Hoboken. pp. 15–28. <https://doi.org/10.1002/9781119380528.ch2>
- K. J. (1930) Kutyajódogok van a pesti kóbor ebeknek. *Az Est*, Vol. 21. No. 175. p. 10.
- Létay M. (1970) *Kutyatartás Pest-Budán*. Budapest, Vol. 8. No. 6. p. 40.
- Lojkić, I., Šimić, I., Bedeković, T. & Krešić, N. (2021) Current status of rabies and its eradication in Eastern and Southeastern Europe. *Pathogens*, Vol. 10. No. 6. pp. 1–9. <https://doi.org/10.3390/pathogens10060742>
- Melly B. (1908) 40. A tanács előterjesztése az állategészségügyi telepek szervezetéről szóló szabályrendelet érvénye, számviteli rendszerének megállapítása s a telep kibővítése ügyében. *Fővárosi Közlöny*, Vol. 19. No. 9. pp. 182–189.
- Nagy I. (2022) Jelentés az élelmiszerlánc-biztonságról és az élelmiszerlánc-felügyeleti díj felhasználásáról. Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal. <https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/103276704/OFA+2021.pdf> [Letöltve: 2025. 05. 25.]
- Nagy I. (2023) Jelentés az élelmiszerlánc-biztonságról és az élelmiszerlánc-felügyeleti díj felhasználásáról. Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal. <https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/648191731/OFA+2022.pdf> [Letöltve: 2025. 05. 25.]
- Nébih (2018) *Kutyakötelesség. Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal*. https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/1055767/kutyatartasi_kezikonyv_2018_2kiad_ON.pdf/6139612a-1f45-305d-93f5-9e103cc3a970 [Letöltve: 2025. 05. 25.]
- P. Gy. (1928) A budapesti állat-krematóriumban. *Az Est*, Vol. 19. No. 81. p. 6.
- Philo, C. & Wilbert, C. eds. (2000) *Animal Spaces, Beastly Places: New geographies of human-animal relations*. Routledge, London.
- Srinivasan, K. (2013) The biopolitics of animal being and welfare: Dog control and care in the UK and India. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 38. No. 1. pp. 106–119. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2012.00501.x>
- Srinivasan, K. (2017) Biopower. In: Richardson, D., Castree, N., Goodchild, M., Kobayashi, A., Liu, W. & Marston, R. A. (eds.) *The International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment, and Technology*. Wiley, Chichester–Hoboken. <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0307>
- Sykes, N., Beirne, P., Horowitz, A., Jones, I., Kalof, L., Karlsson, E. ... & Larson, G. (2020) Humanity’s best friend: A dog-centric approach to addressing global challenges. *Animals*, Vol. 10. No. 3. pp. 1–18. <https://doi.org/10.3390/ani10030502>
- Tatai K., Fodor K. & Vetter Sz. (2022) A magyarországi állatvédő szervezetek örökbecsű feltételei és gyakorlata. *Magyar Állatorvosok Lapja*, Vol. 144. No. 9. pp. 543–554. <https://doi.org/10.56385/magallorv.2022.9.543-554>
- Turchányi T. (1920) A régi magyarok és a kutya. *A Természet*, Vol. 16. No. 19–20. pp. 194–197.
- Varga Gy. (2021) Az állatok megjelenése a földrajztudományban: az állatföldrajzi régióktól a geográfia és animal studies kapcsolatáig. *Földrajzi Közlemények*, Vol. 145. No. 4. pp. 273–287. <https://doi.org/10.32643/fk.145.4.1>
- Varga Gy. (2023) A kóborállat-állomány csökkentésének változó módszerei Magyarországon. In: Banai Zs., Dancs R. R., Górány N., Kőszegi M., Natkó A. & Rénes B. (szerk.) *KUT: Katasztrófák után... Természeti csapások, járványok és ökológiai folyamatok a történelemben*. Martin Opitz Kiadó, Budapest. pp. 233–243.
- Varga Gy. (2024) Térhasználati kérdések magyarországi magán- és közterületeken: fókuszban a társállattartás. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2024.131>
- Varga Gy., Gyuris F. & Kubinyi E. (2023) Társállattartás Magyarországon a 19. századtól napjainkig. *Területi Statisztika*, Vol. 63. No. 6. pp. 659–682. <https://doi.org/10.15196/TS630601>
- Viola I. (1899) A gypmesteri szolgálat szabályozása. *Fővárosi Közlöny*, Vol. 10. No. 45. pp. 2–4.
- Włodarczyk, J. (2021) “My dog and I, we need the park”: More-than-human agency and the emergence of dog parks in Poland, 2015–2020. *Cultural Geographies*, Vol. 28. No. 3. pp. 495–511. <https://doi.org/10.1177/1474474020987249>

Jogszabályok³

- 3/2001. (II. 23.) KöM–FVM–NKÖM–BM együttes rendelet az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100003.kom> [Letöltve: 2025. 06. 01.]
- 785/2021. (XII. 27.) Korm. rendelet a kóbor állat befogásával, tulajdonjogának átruházásával és elhelyezésével kapcsolatos feladatok ellátásának részletes szabályairól. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100785.kor> [Letöltve: 2025. 06. 01.]
1888. évi VII. törvénycikk az állategészségügy rendezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88800007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D32> [Letöltve: 2025. 05. 26.]
- A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszternek 40,000. számú rendelete az állategészségügy rendezéséről szóló 1888. évi VII. törv.-cikk végrehajtása tárgyában.

³ A link, illetve a bennfoglaló folyóirat nélkül feltüntetett jogszabályok az Arcanum Újságok adatbázisából (<https://adt.arcanum.com/hu/discover>) és/vagy a Hungaricana Kögyűjteményi portálról (<https://www.hungaricana.hu/hu>) érhetők el a jogszabályokra rákérve.